

Zwaluwen nemen de trein

De krant 'l'Est Républicain' die in de Elzas (Frankrijk) verschijnt, drukt in de weekbijlage telkens een markant bericht dat in de afgelopen honderd jaar in de krant heeft gestaan, opnieuw af. Op 13 november 2005 koos men een bericht uit 1974 over zwaluwen die door rampzalig herfstweer in de problemen waren gekomen en over de inspanningen van de plaatselijke vogelbeschermers om de vogels te helpen. Men bericht ons vanuit Straatsburg:

"Een groot aantal late zwaluwen in de Elzas is verrast door het wisselvallige weer van dit seizoen en zal dood gaan van koude en honger. Men bevestigt dat het gaat om nog jonge vogels van een tweede broedsel die nog niet voldoende konden vliegen toen de oudere wegtrokken naar gebieden met gunstiger weer. Afgelopen week heeft de 'Société d'Ornitologie de Lucerne' (Vogelbescherming Luzern, M.M.) een groot aantal gevangen bij de oevers van het Vierwoudstedenmeer. Men hield ze warm en bracht hen uiteindelijk onder, zo'n aantal van vijfhonderd, in een grote voliëre in de exprestrein 'St. Gotthard', met de opdracht aan de hoofdconductor om ze vrij te laten in Chiasso. Maar de directie van de spoorwegen van Elzas-Lotharingen in het Duitstalige deel van Frankrijk is ook begaan met het lot van de arme zwaluwen. Zij doet een bericht uitgaan dat zij zich, met instemming van de Zwitserse spoorwegen en de St. Gotthard-lijn, belast met het gratis transporteren van de zwaluwen in kooien of gesloten kisten, op kosten van de spoorwegen, naar het adres van de 'Société Protectrice des Animaux' (Dierenbescherming, MM), van Chiasso". Aardig is de beschrijving 'Mein Vogel' van de hand van Emil Weitnauer (1994) van een enigszins vergelijkbaar voorval in Bazel (Zwitserland) waarbij het uitsluitend om Gierzwaluwen gaat: "In 1969 was er weer een koude, regenachtige juniweek met een grote concentratie van Gierzwaluwen in Bazel waar ze in trossen hingen tegen de huizen langs de Rijn. Een

weervlucht (uitwijken om elders voedsel te vinden, M.M.) naar het zuiden was vanwege hevige sneeuwval in de Alpen niet mogelijk en in het noorden heerste overal koude en regenweer. Onder leiding van B. Bruderer werden 1800 Gierzwaluwen verzameld, gevoerd en met de nachtsneltrein van 6 op 7 juni naar Tessin gebracht (kunstmatige weervlucht). Vrijgelaten werden ze op 7 juni in Lugano (200 km ten zuiden van Bazel waar het, hoewel niet ideaal, toch warmer weer was)".

Ik heb deze berichten bij elkaar gezocht vanwege de overeenkomst. In beide gevallen proberen natuurbeschermers samen met spoorweginstanties om vogels die door slecht weer in de problemen zijn gekomen, te helpen door ze per trein te vervoeren naar oorden met beter weer. Maar er zijn ook verschillen. Het voorval in de Elzas in Frankrijk (1974) vond plaats in de maand september. Dat was dus tijdens de trek en het betrof juveniele zwaluwen. Het geval in Bazel (1969) vond plaats in juni en betrof volwassen Gierzwaluwen in een weervlucht.

Weervluchten

Het voorval in Bazel, geeft inzicht in hoe Gierzwaluwen reageren op slecht weer. In juni zijn er nog geen vliegvlugge jongen. Het waren dus volwassen Gierzwaluwen die in Bazel in de problemen waren geraakt. Omdat er sprake is van een relatief korte periode van slecht weer, zullen het voornamelijk niet-broedende vogels, dus vogels zonder nestplaats, zijn geweest. Zo'n groep niet-broeders bestaat uit éénjarige vogels maar ook vogels van twee, drie en zelfs vier jaar die nog nooit hebben gebroed. Verder kunnen zich onder de nestloze exemplaren ook broedvogels bevinden die op de nestplaats zijn verstoord - mogelijk door nestcontrole of ringen - en hun nest met eieren of jongen langere tijd in de steek laten. Ook kunnen zich daaronder ex-broedvogels bevinden die hun nestplaats kwijtraakten bij renovatie of sloop. Een Gierzwaluw die geen nestplaats (meer)

Gierzwaluw bij nestopening in een muur.
Foto: Wim Smeets.

heeft of de nestplaats mijdt, kan bij slecht weer geen beschutting zoeken op het nest en zal voortdurend moeten blijven vliegen. Bij slecht weer kost het vliegen veel extra energie, terwijl er dan nauwelijks insecten in de lucht zijn. Het vliegen kost dan meer energie dan het oplevert. Gierzwaluwen zonder nestplaats zijn onder die omstandigheden gedwongen uit te wijken naar streken met beter weer. In heel Noord-Europa was het weer begin juni 1969 slecht. Daarom zetten de nestloze Gierzwaluwen toen koers naar het zuiden. Ze konden echter de Alpen niet over vliegen vanwege hevige sneeuwval daar. Bij Bazel zaten ze in de val, ze konden geen kant meer op. Nu zijn de pootjes van de 'pootloze' zeer sterk en ze hebben ook nog een eigenschap, waardoor deze vogels het hangen aan gevels langere tijd kunnen volhouden. Ze kunnen het gewricht tussen voet en onderbeen 'op slot' zetten. Daardoor vergt het hangen nauwelijks spierkracht en verbruiken de vogels dus weinig energie. Maar ook al kost het hangen weinig energie en proberen ze het warmteverlies te beperken door aan de muren in trossen op en tegen elkaar aan te kruipen, hangend eten ze niet. Het is dus een oplossing voor een beperkte periode. Als dan de weersverwachtingen slecht blijven, zullen de vogels steeds verder verzwakken, de kritische grens passeren en niet meer in staat zijn om te vliegen. Dat hebben de Zwitserse vogelbeschermers niet willen afwachten.

Wisselvallige zomers overleven

Gierzwaluwen met nestplaatsen volgen bij slecht weer een andere strategie: zij verblijven dan in perioden langdurig op de nesten. Zij zitten ineengedoken, met

opgezette veren. Hun lichaamstemperatuur en die van eventuele jongen kan dan dalen van 41,5° C tot 36° C. De hartslag en ademhaling vertragen waardoor ze minder snel hun vetreserves verbruiken. Zo, in een winterslaap-achtige toestand, kunnen Gierzwaluwen kortere perioden van slecht weer overleven. Doordat de niet-broedvogels naar betere oorden zijn vertrokken en de broedvogels zich schuilhouden, lijkt het alsof alle Gierzwaluwen het broedgebied hebben verlaten. Let dan eens op, want zodra de regen even stopt, zijn daar ineens weer enkele Gierzwaluwen in de lucht die hun foerageerrondjes draaien of bij windrig weer dicht langs boomtoppen en laag boven graslanden en dijken voedsel verzamelen: broedvogels die insecten vangen die door de wind uit de begroeiing worden geblazen. Blijft het echter langer dan zo'n vier dagen onafgebroken regenen en koud, dan zullen de broedvogels alsnog proberen gebieden met beter weer te bereiken en hun eieren of jongen in de steek laten. De eieren met embryo blijven zo'n vijf dagen in leven. De jongen, afhankelijk van hun leeftijd, bevedering en vetreserves, kunnen een aantal dagen in zo'n verstijvingtoestand overleven: ze liggen kaal, bewegingloos op het schamele nest en voelen koud aan. Verbeterd het weer, dan zijn de uitgeweken vogels, broedvogels en nestloze vogels, ineens weer terug. Hoe ze op grote afstand weten dat het weer hier verbeterd is, is een raadsel. Zijn de broedvogels op tijd terug, dan gaan ze door met broeden of nemen de jongen onder hun vleugels, die door de lichaamswarmte van de ouders weer actief worden. Zijn de eieren te ver afgekoeld dan werken de broedvogels die uit de nesten en leggen een vervolglegsel. In het broedseizoen van 2006 is dat op een aantal plaatsen in Nederland gebeurd, vooral langs de kust. Na de periode met slecht weer met veel wind in de tweede helft van mei en de eerste dagen van juni werden de eieren met dode embryo's uit de nesten gegooid. Deze waren vaak al bijna volgroeid.

Gelukkig zijn langdurige periodes met ononderbroken slecht weer zeldzaam en blijken Gierzwaluwen met hun aanpassingen en overlevingsstrategieën goed toegerust om onze wisselvallige zomers te

overleven.

■ Marjos Mourmans-Leinders, Zundertsweg 84, 4707 PB Roosendaal, e-mail: marjosmourmans@planet.nl.

LITERATUUR:

Gory, G. (1991): Evaluation des effets du baguage sur une population nicheuse de Martinet Noir. *L'Oiseau et la Revue Française d'Ornithologie* 61(2): 91-100.

Kaiser, E. (1992): Populationsdynamik einer Mauersegler - *Apus apus* Kolonie besonderer unter Berücksichtigung der Nichtbrüter. *Vogelwelt* 113 (2): 71-81.

Kaiser, E. (2003): Faszinierende Forschung an einem 'Hausvogel'. *Der Falke* 50: 10-15.

Lack, D. (1973): Swifts in a Tower. 2de druk. Chapman and Hall, London.

Mourmans-Leinders, M. (2001): Over de gevolgen van het openen van gierzwaluwnestkasten. *het Vogeljaar* 49 (1): 12-15.

Tinbergen, J.M. et al. (2000): De onvrije natuur, KNNV Uitgeverij, 103, 104.

Weitnauer, E. (1994): Mein Vogel, Aus dem Leben des Mauerseglers *Apus Apus*. 5de Basellandschaftlicher Natur- und Vogelschutzverband, Liestal.

Noorse boeren verknallen kansen van trekvogels

Boeren in Noorwegen organiseren zich in het voorjaar om de langstreckende ganzen van hun weides te verjagen, (nog) niet vanwege vogelgriep maar vanwege vraatschade. De tienduizenden Kleine Rietganzen *Anser brachyrhynchus* die zich in West-Europa voorbereiden op de trek, kunnen daardoor in grote problemen raken. Ze hebben namelijk de pleisterplaatsen in Noorwegen hard nodig om hun einddoel te bereiken: broedgebied Spitsbergen.

Het conflict tussen de boeren in Noord- en Midden-Noorwegen en hun 'gevlugelde mee-eters' loopt uit de hand. Het verse gras willen ze gebruiken voor hun vee (vooral schapen) en ze zien het liever niet in de snavels van ganzen verdwijnen. Daarom begonnen ze vorig jaar te dreigen om op landelijke schaal intensief de ganzen van hun weides te verjagen. Zo verknallen ze het voor de langstreckende Kleine Rietganzen die de pitsstops in Noorwegen nodig hebben om bij te tanken. Als deze trekvogels niet voldoende kunnen eten en veilig kunnen rusten onderweg, halen ze hun broedgebied niet

of ze krijgen een slechte conditie.

'Het effect van milieuveranderingen op trekvogels is niet eenvoudig vast te stellen, omdat ze van zoveel verschillende plekken gebruikmaken gedurende het jaar. Bovendien kan de situatie op de ene plek die op de andere beïnvloeden,' weet bioloog Marcel Klaassen van het Nederlands Instituut voor Ecologie (NIOO-KNAW). Samen met collega-onderzoekers van het NIOO, het Nationale Milieu Onderzoeksinstituut uit Denemarken en het Noorse Instituut voor Natuuronderzoek (NINA) onderzocht hij ruim tien jaar aan gegevens van geringde Kleine Rietganzen en hij modelleerde de gevolgen van verjaging. Over dit onderzoek is gepubliceerd in het *Journal of Applied Ecology* van februari 2006. Met name snelle groei van verjagingspraktijken blijkt catastrofaal te kunnen zijn voor de (verraste) ganzen. Klaassen: 'We zien nu al tekenen van verminderd broedsucces en kleinere overlevingskansen in de zomer als gevolg van de slechte lichaamsconditie bij vertrek van de voorjaarspleisterplaatsen.'

De onderzoekers stellen dat er internationaal actie moet worden ondernomen, waarbij het beheer van een complete trekroute het doel moet zijn. De ganzen schade in Noorwegen moet worden gecompenseerd om de trekvogel te kunnen beschermen. De Noorse overheid heeft nu een eerste aanbod voor compensatie van schade aan gewas en gras van de boeren gedaan, maar het is de vraag of dat voldoende is. Lang niet alle boeren, en vooral niet degenen met het beste ganzenland in het noorden, lijken hiermee genoegen te nemen.

De Kleine Rietgans leeft gescheiden in twee aparte groepen. De Spitsbergenpopulatie overwintert in Denemarken, Nederland en België en vliegt via Noorwegen naar Spitsbergen. Het andere deel brengt de winter door in Engeland en vliegt daar vandaan naar Groenland of IJsland. Deze gans met roze poten, in het Engels dan ook Pink-footed Goose gedoopt, is de laatste twintig jaar bijna verdubbeld in aantal, van 23.000 à 30.000 tot 45.000 dieren nu. Samen met het verlies van natuurlijke leefgebieden door menselijk ingrijpen heeft deze populatiegroei ervoor gezorgd dat de ganzen hun

toevlucht nemen tot weides en akkers. Het model van de onderzoekers kan helpen om het conflict op te lossen, doordat het inzicht geeft in de gevolgen van veranderingen in landgebruik en in de verjagingspraktijken langs de gehele trekroute van de dieren. Daarnaast is het ook te gebruiken om het effect van

klimaatverandering te voorspellen. Eén van de unieke eigenschappen van het model is dat het ook aanpassingen in (dier)gedrag meeneemt. Ganzen en andere dieren kunnen ten slotte leren van hun ervaringen.

Bron: Persbericht NIOO-KNAW.